

Grootrondstempels vanaf

Grootrondstempels (1) zijn vanaf 1895 gebruikt voor ontwaarding van postzegels. Ze dienden zowel voor vertrek- als aankomststempel. Op een poststuk kon daarmee worden achterhaald waar en wanneer een poststuk was verstuurd en aangekomen. Het stempeltype is lange tijd in gebruik geweest. Vanaf 1906 is het gebruik geleidelijk verminderd, omdat het grootrondstempel werd vervangen door andere stempeltypen. Vanaf 1920 zijn grootrondstempels nog maar sporadisch gebruikt. Welke plaatsnamen hebben toen nog gestempeld met het grootrondstempel? En tot wanneer?

DOOR Martijn Oppers

Voor 1895 werden postzegels meestal ontwaard met het kleinrondstempel (2), vanaf 1906 werd steeds vaker het langebalkstempel¹ gebruikt (3). Er zat een grote overlap in het gebruik van deze stempels. Niet alle kantoren kregen in 1895 meteen een grootrondstempel en niet alle kantoren kregen in 1906 meteen een langebalkstempel. De overgang van het ene naar het andere stempel duurde vele jaren, zelfs zo lang dat sommige kantoren al langebalkstempels gebruikten, terwijl andere nog

kleinrondstempels in gebruik hadden. In dit artikel concentreren we ons op de overgang van grootrond- naar langebalkstempels.

Vervanging grootrond door langebalk

In de periode 1906-1910 kregen vrijwel alle postkantoren² en een aantal hulpkantoren² een langebalkstempel. Amersfoort kreeg als eerste een langebalkstempel op 10 januari 1906. De andere postkantoren volgden vanaf mei 1906. Ook enkele hulpkantoren kregen al vroeg zo'n stempel, waarschijnlijk als het

grootrondstempel dat ze gebruikten versleten of kapot was. De meeste hulpkantoren volgden pas in latere jaren, een groot aantal pas in de jaren 1917-1919. De bijkantoren kregen een langebalkstempel in de periode 1906-1912. De grootrondstempels van de trajecten werden vervangen door een langebalkstempel of door een treinblokstempel (4). De overgang van grootrond naar langebalk/treinblok vond bij deze kantoren merendeels plaats in de periode 1908-1921. Een aantal kantoren is nooit overgegaan op het nieuwe type stempel, omdat deze werden opgeheven.

Gebruik grootrondstempels 1906-1920

Het gebruik van grootrondstempels nam vanaf 1906 geleidelijk af. Vooral in de periode na 1910 gaat deze afname ineens sneller, stagneert enigszins in de 1e wereldoorlog, om vanaf 1917 wederom te versnellen, als gevolg van de grote vervangingsoperatie van 1917-1919. Toch hebben enkele kantoren ook na 1919 nog een grootrondstempel gebruikt. Grootrondstempels met jaartal 1920 en later zijn echter schaars. In dit artikel wordt verder uitsluitend gekeken naar deze grootrondstempels uit 1920 en later.

Gebruik grootrondstempels vanaf 1920

In tabel 1 is een overzicht gegeven van kantoren waarvan bij de auteur bekend is dat die vanaf 1920 nog een grootrondstempel hebben gebruikt. In enkele gevallen is dit gebruik te danken aan het feit dat (nog) geen langebalkstempel/treinblokstempel was verstrekt, maar in veel gevallen zijn grootrondstempels ook vanaf 1920 gebruikt, terwijl al wel een nieuw type stempel was verstrekt. Het gebruik van het grootrondstempel is in die laatste gevallen vreemd. Waarom werd met een oud type stempel (grootrond) gestempeld als het nieuwe stempel (langebalk/treinblok) al beschikbaar was? Waarschijnlijk was in tijden van drukte soms het oude grootrondstempel nog nodig. Of wellicht is het langebalkstempel een tijd uit de roulatie geweest, omdat het defect was? Soms zijn de grootrondstempels gebruikt om grote vellen ineens te stempelen. Dat gebeurde onder andere door het bijkantoor Amsterdam 17 op de zegels nvph 76 en 107 (7 EN 9). Door het bijkantoor 's Gravenhage 11 werd het grootrondstempel in ieder geval bewust gebruikt voor afstempeling van zegels op postbuskaarten (19). In sommige gevallen is laat gebruik van grootrondstempels het gevolg van afstempeling op verzoek. Wat de reden van afstempeling ook is, voor verzamelaars van grootrondstempels geeft het gebruik vanaf 1920 bijzondere mogelijkheden. Het maakt het mogelijk om afdrucken van grootrondstempels te verzamelen op postzegels die pas zijn uitgegeven nadat nauwelijks nog grootrondstempels in gebruik waren.

Afb 1. Grootrondstempel Buiksloot op nvph 62

Afb 2. Kleinrondstempel Borger op nvph 35

Afb 3. Langebalkstempel Bakkum (Noord-Holland) op nvph 171

Afb 4. Treinblokstempel Schagen-Alkmaar op nvph 124

Afb 5. Valse opdruk op nvph 51 en dus geen grootrondstempel op nvph 114

Afb 6. Grootrondstempel Gennep op nvph 73

Afb 8. Grootrondstempel Nijmegen 2 op nvph 81 (wijde arcering)

Afb 7. Grootrondstempel Amsterdam 17 op nvph 76, strip van 3

Afb 9. Grootrondstempel Amsterdam 17 op nvph 107

Afb 10. Grootrondstempel Hellendoorn op nvph 111

1920

Grootrondstempels op postzegels, uitgegeven vanaf 1920

Als je grootrondstempels verzamelt op postzegels, zal je die merendeels aantreffen op de emissies Cijfer (1876), Hangend Haar (1891), Vürtheim (1899), Bontkraag (1898 en 1899) en diverse port- en postbewijszegels. Op welke emissie de verschillende plaatsnamen vaak dan wel weinig voorkomen hangt vooral af van:

- Grootte van de plaats en hoeveelheid post die in die plaats werd aangeboden;
- Verschijning en intrekking van de stempels in relatie tot de looptijd van de zegels.

Het kan dus zijn dat sommige plaatsnamen in het algemeen niet, maar op bepaalde zegels wel zeldzaam zijn, of zelfs niet mogelijk zijn. Bijvoorbeeld: als een grote plaats het grootrondstempel heeft ontvangen in november 1899, dan is een afdruk hiervan normaal gesproken niet zeldzaam. Afdrukken zijn dan echter zeer zeldzaam op de emissies Cijfer en Hangend Haar, want die waren geldig tot 1 januari 1900.

Ook op de emissies 1906 (Tuberculose), 1907 (De Ruijter) en 1913 (100 jarig jubileum onafhankelijkheid) komen grootrondstempels veelvuldig voor, maar vanwege de relatief korte looptijd van deze zegels (1906 en 1907) en de late verschijningsdata van de zegels (1913) zijn deze in de regel zeldzamer dan op eerdere emissies. Veel plaatsnamen komen in het geheel niet voor op deze emissies.

Ook op postzegels van emissies na 1913 komen soms afdrukken van grootrondstempels voor. Vooral op de emissies Jubileum (1923), Vliegende Duif (1924 en 1926) en Veth (1924 en 1926) zijn grootrondstempels vindbaar. Gek genoeg zijn grootrondstempels op deze zegels minder schaars dan op laat (maar eerder dan de bovengenoemde emissies) uitgegeven zegels van de Bontkraagserie, zoals de 4 cent (uitgegeven in 1921) en de 4½ cent (uitgegeven in 1919). De bontkraagzegels van 40 cent (1920) en met name 60 cent (1920) komen wat vaker voor met een afdruk van een grootrondstempel, maar ook op deze zegels zijn grootrondstempels zeldzamer dan op emissie Veth en Vliegende Duif. Dat geldt ook voor de 10 cent met wijde arcering (1922). Op de ongetande zegels van 5 en 10 cent (1923) zijn grootrondstempels erg zeldzaam.

Op de opruimingsuitgifte uit 1923 (nvph 114 tot en met 120) komen weinig grootrondstempels voor. Er zijn veel valse opdrukken in omloop. Vaak zijn die zegels afgestempeld met een echt grootrondstempel, maar gaat het om een zegel van emissie Vürtheim (1899) of Bontkraag (1899) met valse opdruk (5). Op de 10 cent van de opruimingsuitgifte 1923 (nvph 132) zijn grootrondstempels vindbaar. Op de 1 gulden van dezelfde uitgifte (nvph 133) zijn grootrondstempels mij onbekend.

Tabel 1: Zeldzaamheid van grootrondstempels met jaartal 1920 of later. Er kunnen nog andere kantoren zijn die sporadisch in of na 1920 het grootrondstempel hebben gebruikt.

Kantoor	Soort*	Uitreiking LB of TB*	Laatst gebruik GR*	Voorkomen GR††
2e Exloërmond	H	?	?-1928	Regelmatig
Amsterdam	P	8-1906	12-1921	Zelden
Amsterdam 1	B	7-1908	7-1923	Soms
Amsterdam 3	B	2-1911	11-1925	Regelmatig
Amsterdam 5	B	2-1911	12-1927	Soms
Amsterdam 17	B	1-1907	12-1925	Regelmatig
Amsterdam-Edam	T	n.v.t.	11-1928	Soms
Arnhem-Breda	T	3-1909	2-1920	Zelden
Berlikum (Fr.)	H	7-1916	10-1921	Zelden
Dieren-Terborg	T	3-1910	1-1921	Zelden
Franeke	P	1-1907	11-1925	Soms
Gennepe	P	3-1907	11-1924	Regelmatig
's Gravenhage 11	B	7-1920	6-1927	Regelmatig
Groningen-Roodeschool	T	3-1915	7-1920	Zelden
Hardenberg	P	3-1913	8-1927	Zelden
Heerde	H	1-1913	5-1924	Soms
Heerenveen-Drachten	T	1-1910	8-1928	Zelden
Heeten	H	10-1926	12-1924	Regelmatig
Hellendoorn	H	1-1914	3-1925	Regelmatig
Hoogeveen-N-Amsterdam	T	8-1931	11-1929	Soms
Hoogmade	H	12-1926	?	Soms
Hulst-Walsoorden	T	9-1924	4-1921	Zelden
Katwijk a/d Rijn	P	7-1912	1-1924	Zelden
Kolham	H	9-1928	?	Zelden
Leeuw:-St Jacobiparochie	T	12-1927	?	Zelden
Loosduinen	P	7-1908	2-1920	Zelden
Maartensdijk (Utr.)	H	9-1929	?	Zelden
Megchelen (Gld.)	H	6-1928	?	Zelden
Meteren	H	4-1928	?	Soms
Middelburg-Domburg	T	5-1923	9-1921	Zelden
Monster	H	9-1916	11-1926	Soms
Nieuwleusen	H	12-1918	12-1957***	Zelden
Nijmegen 2	B	9-1910	8-1923	Regelmatig
Noorddijk (Gron.)	H	1938**	?	Zelden
Ommelandenwijk	H	1928**	?	Zelden
Oudehaske	H	12-1926	3-1924	Soms
Oudewater	P	12-1914	11-1921	Regelmatig
Poeldijk	H	9-1908	4-1926	Regelmatig
Postagent Batavia-Rotterdam	T	?	?-1927	Soms
Postagent Rotterdam-Batavia	T	?	2-1926	Regelmatig
Stompwijk	H	4-1928	?-1924	Regelmatig
Uden (in blauw of zwart)	P	8-1910	11-1926	Regelmatig
Utrecht-Zwolle	T	5-1911	9-1920	Zelden
Veld Driel	H	1-1937	?	Zelden
Veldwijk	H	2-1911	6-1921	Soms
Vriezenveen	H	4-1912	?	Zelden
De Wijk	H	7-1920	?	Zelden
Wommels	H	7-1920	?	Zelden
Zenderen	H	4-1925	?	Zelden
Zwolle-Coevorden	T	8-1910	10-1920	Zelden
Zwolle-Groningen	T	10-1911	11-1920	Zelden
Zwolle-Utrecht	T	6-1911	8-1920	Zelden

*) B = Bijkantoor, H = Hulpkantoor, P = Postkantoor, T = Trajectkantoor, LB = Langebalk, TB = Treinblok, GR = Grootrond

**) In dit jaartal is dit kantoor opgeheven. Het grootrondstempel is nooit vervangen door een langebalkstempel.

***) Er is een afdruk bekend op nvph 464 (4 cent Van Krimpen) uit december 1957.

††) Aangegeven is het voorkomen van deze plaatsnamen met jaartal 1920 of later in 3 categorieën: regelmatig (een stempel dat relatief eenvoudig is te vinden), soms (moeilijker te vinden) en zelden (zeer moeilijk te vinden).

Afb 11. Grootrondstempel Heerde op nvph 124

Afb 12. Grootrondstempel Heeten op nvph 126

Afb 13. Grootrondstempel Amsterdam 3 op nvph 128

Afb 14. Grootrondstempel Hardenberg op nvph 145

Afb 15. Grootrondstempel Uden in blauw op nvph 158 in paar

Afb 16. Grootrondstempel Poeldijk op nvph 161

Afb 17. Grootrondstempel Uden in blauw op nvph 161 en 162

Afb 18. Grootrondstempel Amsterdam 5 op nvph 190

Afb 19. Grootrondstempel 's Gravenhage 11 op nvph 197

Afb 20. Grootrondstempel 's Gravenhage 11 op nvph 203

Afb 21. Grootrondstempel Amsterdam 17 op nvph LP3

Tabel 2: Globale weergave van de zeldzaamheid van combinaties van zegels en grootrondstempels, waarbij blauw het vaakst, groen relatief vaak, geel minder vaak en rood weinig voorkomen. De aangegeven zeldzaamheid in deze tabel is uitsluitend een resultante van waarnemingen van de auteur.

NVP	73	76	81	107	111	124	126	128	146	151	153	163	164	165
Kantoor	40c	60c	10c	5c	2c	10c	25c	50c	2c	7½c	10c	40c	50c	60c
2e Exloërmond														
Amsterdam 1														
Amsterdam 3														
Amsterdam 5														
Amsterdam 17														
Amsterdam-Edam														
Franeke														
Gennep														
's Gravenhage 11														
Heerde														
Heeten														
Hellendoorn														
Hoogeveen-N-Amsterdam														
Hoogmade														
Meteren														
Monster														
Nijmegen 2														
Oudehaske														
Postagent Batavia-Rotterdam														
Postagent Rotterdam-Batavia														
Stompwijk														
Uden														
Veldwijk														

Op andere uitgiften zijn grootrondstempels meestal (erg) zeldzaam. Alleen nvph 107 en 111 komen relatief vaak voor met grootrondstempel.

Waarde

De waarde van een grootrondstempel op postzegels die vanaf 1920 zijn uitgegeven is moeilijk te geven. Ik baseer me op opbrengsten van veilingen en vraagprijzen bij handelaren. Bij een volledige, scherpe afdruk, bij voorkeur op briefstukje, kan de waarde op een 10 cent jubileumzegel (1923) variëren van 10 tot 100 euro, afhankelijk van de zeldzaamheid van het stempel. Op andere zegels van deze emissie liggen de prijzen (duidelijk) hoger. Op emissie Veth en Vliegende Duif ligt de prijs veelal tussen 40 en 100 euro. Voor de late uitgaven van emissie Bontkraag zijn prijzen van 20 tot 100 euro gangbaar, het minst voor de meest algemene kantoren en de waarden van 40 en 60 cent. Op de 5 cent van emissie Cijfer (1923) liggen de prijzen tussen 20 en 50 euro. Op de 2 cent, nvph 111, gelden prijzen van 10 tot 50 euro. Op andere waarden gelden prijzen van 50 tot 100 euro per stuk of meer.

In tabel 2 is globaal aangegeven welke combinaties van zegels en stempels het meest (blauw), relatief vaak (groen), minder vaak (geel) en weinig of niet (rood) voorkomen. In de matrix zijn alleen de zegels opgenomen die relatief vaak een grootrondstempel hebben (waarvan minimaal 1 combinatie minimaal relatief vaak voorkomt) en plaatsnamen die minimaal 'soms' voorkomen (tabel 1). Ook op andere zegels, uitgegeven vanaf 1920, zijn grootrondstempels mogelijk, maar deze zijn (veel) zeldzamer.

In de afbeeldingen 6-21 zijn voorbeelden te zien van afdrucken van grootrondstempels op postzegels die zijn uitgegeven in de periode 1920-1927.

Noten

- 1) In dit artikel wordt geen onderscheid gemaakt tussen langebalkstempels met of zonder verticale arcering boven en onder het datumvlak
- 2) In dit artikel (en onder de meeste verzamelers) wordt onderscheid gemaakt tussen postkantoren, hulpkantoren, bijkantoren (waaronder stations) en trajecten. Bij postkantoren zijn uurkarakters gebruikt met perioden van 1, 2 of 6 uur, bij hulpkantoren van 4 en 8 uur. Bijkantoren zijn postkantoren met een specifieke naam of cijfer achter de plaatsnaam, bijvoorbeeld Amsterdam-Tentoonstelling of Rotterdam 6. Trajectstempels hebben altijd twee plaatsnamen (bijvoorbeeld Amsterdam-Antwerpen) en hebben een cijfer of letter op de plaats van het uurkarakter. Daarnaast bestaan nog andere grootrondstempels, zoals stations, waarvan het onderscheid in dit artikel niet noodzakelijk is.

Meer weten?

Op www.oppersfilatelie.nl vindt u meer afdrucken van grootrondstempels op emissie Veth en andere late emissies.